

Ролята на елинката в древността

Златоживка Здравкова

Role of Greek woman in Antiquity. *In its statement is followed by the performances of some Greek woman in the past to get an idea for the position of her participation in the Hellenic world and the role it plays in it. In the early periods of the historical development of the Hellenic ethnicity, society is more tolerant to the woman and she is in the front line position. In later periods, especially in the Greek polis, the image of the woman is shown in a very degraded position. It should be noted that the powers, privileges and opportunities are different for women with different social status, which presents women as part of the slave-owning elite, the ordinary working population, the category of heterosexual or courtesan and the status of slaves.*

Key words: *greek woman, low, sources, position, role, society.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В античността гръцкото общество се слави в значителна степен като демократично. Демократизмът наистина е налице в полисите на древна Елада – някъде в по-силна позиция, като например в Атина, другаде – не толкова. Логично е да се помисли, че този демократизъм ще се отрази и в отношението на обществото към жената. Поставената цел в изложението по-долу е да проследим някои от изявите на елинката в древността, за да получим представа за заеманата от нея позиция в елинския свят и ролята, която играе тя в него.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Безспорно в древността, в епохата на матриархата, ролята на жената в обществото е твърде издигната и отговорна. Нежната половина на човечеството осигурява храната, човешкото и природното възпроизводство, посредничеството между етносоциума и божествената сфера. Тази ситуация се открива в известната трагедия „Вахханки“¹ на Еврипид. Там, увлечени от божеството, жените от Тива оставят къщната работа и, призовани от Дионис, хукват към планината, за да потърсят Бога и да го жертвопринесат, така че да предизвикат с акта си природното съживяване и родитба. Извън контекста на чисто религиозното, описаните събития показват една значителна свобода в поведението им, както и това, че не са притеснявани от мъжете в своите действия, сиреч много по-късно ще се появи практиката жените да си стоят по домовете и да не излизат от тях сами и самоволно.

Впрочем мястото на женската половина на обществото в религията прозира в обстоятелството, че именно те са жриците и прорицателките. Древните паметници² на изобразителното изкуство и скулптурите от крито-микенския период свидетелстват също в тази насока.

Още от детска възраст жените се подготвят за съществената си роля в религията, което надлежно е отразено в изворите³: „Едва навърших седем години и ме направиха ареофора. Когато станах на десет години приготвих свещени сладкиши за богинята Артемида... Най-после като млада девойка носих кошниците с дарове и наниз от смокини.“

От паметниците на критското изкуство са запазени статуетки на жени в дълги кринолини с къси ръкави, големи деколтета и открити гърди. В научната литература е наложено мнението, че това са жрици. Що се отнася до обикновените древногръцки девойки, те най-често са представени в разкошни пъстроцветни хитони, падащи с много дипли, като дрехата до края е обшито богато. Ръждиворусите коси са разпилени богато по раменете. Има и девойки в прави хитони, а косите им са прихванати в две плитчици, спускащи се от двете страни на лицето.

Наличието на множество женски изображения внушават идеята за това, че жената през този период е на почит и уважение, което означава, че в крито-

микенската епоха жената е високо ценена. Нейното осезателно присъствие в изворите посочва значителната ѝ роля в семейно-трудовето общество, както и в религията.

В Омировия период, отъждествяван най-общо с периода на Троянската война, също се открива една алюзия⁴ за женската свобода и еманципация. Менелаевата съпруга Елена доброволно последва Парис, а нейната стойност като жена и член на обществото предизвиква продължителната война, изправила в противоборство целия елински свят срещу траките.

През класическата епоха вече се забелязва как постепенно равноправието на мъжа и жената е заличено. Ако съдим от изворовия материал, ролята на жената е много по-принижена в сравнение с по-ранните епохи. В този период голяма част от свободата ѝ е отнета. Нейното място в семейството вече е незначително. Аристотел⁵, изразявайки общественото мнение, посочва, че тя е подчинена на мъжа и по силата на това трябва да живее затворена в дома му. Ксенофонт⁶ също прави алюзия за това, като същевременно обръща внимание на значителното отчуждение между съпрузите в едно семейство. Честите упреци, отправяни към жените, насаждат идеята, че те са мързеливи, разточителни, свадливи. На фона на тези критични забележки, представящи едно недобро отношение на гръцкото общество към жената, прави впечатление призивът на Платон⁷ да се разреши създаването на съвет от благородни жени, които да взема по някакъв начин участие в управлението на държавата.

През разглежданата епоха жената очевидно е почти лишена от самостоятелност. През целия си живот тя е винаги в нечия власт: на баща си, на съпруга си, на неговия наследник, или в краен случай на държавата и съответните държавни служители.

Според обичая елинката при задомяване има и зестра, която да служи за издръжката ѝ в семейството на съпруга. Само в много редки случаи законът позволява тя да иска и да получи развод и единствено тогава може да си върне зестрата. Последната се връща в случай на вдовство заедно с вдовицата под попечителството на родителите.

Според атинските порядки в случаите, когато в семейството липсва мъжка челяд, дъщерята или дъщерите са принудени да се оженят за най-възрастния си роднина по бащина линия, тъй като презумпцията е наследството да остане в рамките на рода. Така на жената в този казус се гледа като на епиклера (дъщеря-наследница), впрочем не точно като наследница, а като механизъм за осигуряване, сиреч за създаване/раждане на наследник. Тази ситуация отново представя атинянката в класическата епоха като изцяло зависима от мъжката половина на обществото, в случая на семейството.

Принципно всекидневието на елинката в Атина минава без празненства и угощения. Все пак в някои изображения във вазовата живопис са представени жени, забавляващи се в женските отделения на дома. Подобна възможност те имат по време на годишните празненства в чест на Деметра Тесмофорос.

Обикновено обаче атинянката си стои в дома си в определено за жените отделение – гинекей. Рядкото излизане от дома става само в случай на необходимост за покупки на женския пазар. Тогава тя се съпровожда от слугиня, която по всяка вероятност долага на господаря си за поведението на съпругата му извън дома. Женското поведение се следи и от специални държавни служители – гинекономи. Разглежданата дотук ситуация обаче се свързва с богатите атинянки. Що се отнася до жените от простолюдието, които всъщност трябва ежедневно да работят, те са постоянно на открито, на полето и работят редом с мъжете и робите.

Значително по-свободно е поведението на хетерите. Обикновено те са чужденки, свирещи и пеещи, значително образовани и отдадени на изкуствата, имат

задължение да правят компания на различни мъже, да водят с тях интелектуални разговори, а понякога да влизат и в интимни отношения.

За подобни разговори съпругата атинянка няма свободно време. Тя трябва да се грижи за облеклото на членовете на семейството, като се има предвид, че в дома си тъче платове; меси и пече хляб; готви и отглежда децата; контролира домашните роби и т.н.

Друга роля е отредена за жената, когато е със статут на робиня. Робините в дома на атинянина му принадлежат напълно във всяко отношение.

Едновременно с така своеобразно обособилите се категории сред жените е редно да се спомене и проституиращата жена. В края на VI в. пр. Хр., от времето на Солон⁸, продажната проституция се превръща в институция. Самият той закупува за Атина азиатски жени и ги настанява в т. нар. диктериони – сгради, намиращи се в близост до храма на Афродита, близо до пристанището. Финансовото ръководство на заведението е поверено на порнотропи. Всяко от работещите момичета получава заплата, но основната печалба от платената проституция остават за държавата. В един малко по-късен етап се създават и подобни частни заведения, наречени капилеи, чиято емблема е червената фигурка на Приап.

Атинските куртизанки нямат социални права. Дори и децата им не са задължени да се грижат за прехраната им. Обикновено тези жени носят специално пъстро облекло, а косите им са боядисани в шафранено жълто.

Независимо от не особено завидната роля, която жената играе в атинското общество, тя все пак е с някакви имуществени права. На първо място това е правото да получава дарове от собствения си мъж или друг роднина под формата на облекло, скъпоценности или други предмети на бита. Освен това дъщерите имат право на дял от богатството на семейството, което се изразява в зестра. Поради това дъщерята е наричана „епиклера“, в смисъла на съсобственичка. Чрез нея те влизат с дял в новото семейство. Това очевидно може да мотивира съпруга да има едно добро отношение към жена си, за да не го напусне и да си вземе и зестрата. Последната се изразява обикновено в скъпоценности, пари, мебели и всякаква друга движима собственост. Редки са случаите, когато в рамките на зестрата се включва и недвижима собственост – земя. Обикновено съпругата притежава над 20 % от богатството на мъжа си, което често пъти е недостатъчно за нейната издръжка.

В случай на развод, независимо по какви причини, жената си връща зестрата. Последната може да се унаследи само от мъжките рожби на атинянката. При липса на синове зестрата не може да се наследи от дъщерите, а се връща на семейството на жената.

Ако се вземат под внимание думите⁹ на Платон, че може „за обуздаят арогантността на жените“, като им премахнат зестрите, може да се приеме, че наличието на зестра дава значителна, не само финансова, сигурност на жената. Очевидно последната е съумявала в голяма степен да ползва на тази основа всички възможни привилегии.

В общество, където частната собственост и семейството стоят на заден план, съдбата на жената се подобрява. Подобна ситуация се наблюдава в древна Спарта. Принципно всички спартанци получават еднакви поземлени парцели, които се обработват от илотите. От друга страна, всички деца – момичета и момчета – принадлежат на полиса, поел грижите по тяхното възпитание и образование. При подобна специфика на обществения живот в Спарта не бива да ни изненадва фактът, че жената до голяма степен е с изравнени права с мъжа. Това засяга и семейните отношения. Така както децата принадлежат на цялото общество, по същия начин следва да се разглежда и позицията на жената. В този смисъл тя може да има двама или повече съпрузи, с какъвто шанс са и мъжете спрямо жените. Затова обикновено се казва, че семейството в Спарта наподобява повече груповия брак.

Обикновено спартанките се омъжват на 18 години, което означава, че на фона на останалите елинки те създават семействата си в по-зряла възраст. Вероятно по този начин интуитивно спартанските жени се подготвят да родят по-здрави и силни деца.

Спартанките обаче нямат право да участват в политическия живот на страната си, но ако се доверим на Плутарх¹⁰, че „спартанските мъже винаги се подчинявали на своите съпруги”, изглежда все пак са успявали по някакъв начин да наложат мнението си по един или друг въпрос. Може би това е дало основание на Аристотел да посочи, че това задкулисно участие на жените в политиката е станало причина за упадъка на Спарта.

В областта на спартанското наследствено право се забелязва, че спартанката може заедно с братята си да има собственост, макар че нейното наследство вероятно е количествено по-малко. Вероятно над една третина от поземления фонд на общината се явява собственост на спартанските жени. Съществува и още една особеност. Като се вземе под внимание обстоятелството, че спартанците прекарват през повечето време извън дома си, увлечени от военни упражнения, очевидно през това време жените се занимават с образованието си, с изкуства, с отглеждането на децата до 7-годишната им възраст.

Всички тези специфики вероятно създават условия за значително задкулисно участие на спартанките в политическия и обществения живот на Спарта.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На основата на всичко казано дотук може да се заключи, че в ранните периоди на историческото развитие на елинския етнос – крито-микенския и Омировия период – обществото е много по-толерантно към жената. Нещо повече, тя самата определя отношенията в обществото, защото се намира в челна позиция, предвид все още съществуващите остатъци от матриархата.

В по-късните периоди вече в повечето от гръцките полиси, включително и в Атина, жената е поставена в много принижена позиция. Тук трябва да се вземе под внимание, че правомощията, привилегиите и възможностите са различни на жените с различно обществено положение, което представя жената като част от робовладелския елит, от обикновеното трудово население, от категорията на хетерите и куртизанките или пък със статут на робини.

И все пак ситуацията не е повсеместна. В Спарта нещата не са точно така. Там жената, макар и фиктивно поставена на втори план, успява в действителност да стои близо до челните позиции в обществото. Тази по-различна ситуация при спартанката спрямо атинянката може да се обясни с различното отношение на атинското и спартанското общество към частната собственост.

БЕЛЕЖКИ

- [1] Euripides, *Vacchen*, 677-774 (Bruhn E.), превод Г. Кацаров
- [2] Шаму, Ф. *Гръцката цивилизация*, С. 1979, 163-223.
- [3] Аристофан, *Лизистрата*, ст. 638-647 (V. Coulon).
- [4] Homerus, *Iliad*. (Ameis-Hentze).
- [5] Aristotel, *Politica*, VII, 8. (Susemihl-Immisch).
- [6] Xenophontis, *Hell. V*, 18-20. (Marchant, Oxonii).
- [7] Платон, *Държавата*, С. 1975, 209-223, превод на Г. Михайлов, Б. Богданов и П. Димитров.
- [8] Diodor, *Hist. bibl. V*, 8, 6 (Vogel, Dindorf-Muller).

[9] Платон, цит. съч., 220-223.

[10] Plutarchus, Demetrius, 40 (Ziegler).

За контакти:

Доц. д-р Златоживка Здравкова, Катедра „Педагогика, психология и история“
Русенски университет „Ангел Кънчев“, e-mail: zzdravkova@ru.acad.bg

Докладът е рецензиран.

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „АНГЕЛ КЪНЧЕВ“
UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“

ДИПЛОМА

Програмният комитет на
Научната конференция RU&SU'09
награждава с КРИСТАЛЕН ПРИЗ
“THE BEST PAPER”
доц. д-р ЗЛАТОЖИВКА ЗДРАВКОВА
автор на доклада
“Ролята на елинката в древността”

DIPLOMA

The Programme Committee of
the Scientific Conference RU&SU'09
Awards the Crystal Prize
"THE BEST PAPER"

to Assoc. Prof. Dr. ZLATOJIVKA ZDRAVKOVA
author of the paper
“The Hellenic Woman’s Role in Ancient Time”

РЕКТОР
RECTOR

доц. д.т.н. Христо Белоев
Prof. DSc Hristo Beloev

01.11.2009